

The implementation of mediation to the legal system of Ukraine

Імплементация медіації у правову систему України

Solomiia Yosypenko

Ключові слова:

медіація, правові спори, гармонізація законодавства, імплементація інституту медіації, національне законодавство, міжнародно-правові договори.

Key words:

mediation, legal disputes, harmonization of legislation, implementation of mediation institute, national legislation, international legal agreements.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток суспільних відносин призводить до змін і вдосконалення всіх сфер суспільного життя. Наслідком чого є проведення в Україні низки реформ, зокрема й реформи судової системи, з метою наближення рівня життя українського суспільства до рівня життя європейської спільноти.

Загальновідомо, що зміна суспільно-економічної формації завжди призводить до визначних змін у правовій системі держави, оскільки оновлені суспільні потреби фактично продукують появу нових правовідносин. Отже, право кожної окремої держави, вочевидь, формується під впливом ідеологічної парадигми певної суспільно-політичної системи, яка панує в конкретно-історичний період.

Сьогодні Україна активно та досить ефективно провадить свою зовнішньоекономічну політику, яка проявляється й у вдосконаленні правової бази, гармонізації національного законодавства з міжнародно-правовими актами, а також в імплементації в українське законодавство міжнародно-правових норм із метою наближення нашої держави до європейського та міжнародного співтовариства.

Одним із важливих завдань України для прийняття її у Європейський Союз (далі – ЄС) є запровадження позасудових (досудових) способів вирішення спорів. Таке питання доволі жваво обговорюється у правових колах. Технології альтернативного врегулювання конфліктів (ADR – *C. It.*), зокрема й медіації, все частіше опиняються в центрі уваги як науковців, так і практиків. Із зазначеної проблематики проводяться конференції, круглі столи, з'являються все нові заклади, які декларують своє бажання «готувати» медіаторів тощо. Проте, існує низка складних запитань щодо запровадження інституту медіації у правову систему України: наскільки «життєздатна» медіація на теренах сучасної України? чи можна стверджувати, що в нашому суспільстві достатньою мірою «визріли» умови для запровадження медіації? чи існує необхідність і реальний попит на послуги медіаторів? чи дійсно існує нагальна потреба в законодавчому закріпленні інституту медіації? У результаті проведеного дослідження ми намагатимемося дати відповідь на всі вищезазначені запитання.

Стан дослідження проблеми. Методологічною основою нашого дослідження стали праці таких вітчизняних і закордонних науковців, як: О. Белінська, А. Гайдук, М. Лазаренко, Ю. Михальський, С. Меррі, Л. Фуллер та інші.

Метою статті є дослідження міжнародно-правової регламентації медіації, визначення сучасного стану правового регулювання медіації в Україні й окреслення перспективи імплементації інституту медіації в національне законодавство України.

Виклад основного матеріалу. Одним із способів вирішення спорів, зокрема і приватно-правових, є медіація. Медіація сьогодні займає своє місце в системі ADR, зміст якої полягає у вирішенні спорів за участю третьої незалежної сторони – медіатора.

Медіація у тій чи іншій формі існує вже не одне століття, хоча законодавче закріплення в більшості розвинених країнах, серед яких і США й Англія, дістала лише наприкінці ХХ ст.

Так, участь посередників у вирішенні спорів має давню історію. Історики наводять такі випадки ще в торгівлі фінікійців у Вавилоні. У Стародавній Греції також існувала практика посередництва (*proxenetas* – С. Й.), римське право, починаючи з кодексу Юстиніана (530–533 рр.), визнавало посередництво. Римляни вживали різні терміни на позначення поняття «посередник» – *intenucius, medium, intercessor, philanthropus, interplato, conciliator, interlocutor, interpres*, і нарешті – *mediator*.¹

Поширенню медіації у США і, як наслідок, у всьому світі, передувала проблема судової системи, яка існувала у 70-х рр. минулого століття. Саме тоді була проведена національна конференція імені Р. Паунда «Причини невдоволеності населення адмініструванням системи правосуддя у США». Серед матеріалів конференції варто виділити дві доповіді, які цілком і назавжди змінили підходи до вирішення спорів як у США, так і в багатьох інших країнах. Однією з них є доповідь Верховного судді В. Бергера, який зазначив, що «американське суспільство досягло тієї точки, коли наша система правосуддя як на рівні штатів, так і на федеральному рівні може буквально розвалитися на частини ще до кінця цього століття, незважаючи на значне збільшення кількості суддів і адміністраторів і великі фінансові вливання». Він також виділив найбільш серйозні проблеми судової системи – дуже високі судові витрати, тривалі терміни розгляду справ, надмірна легалізація та формалізація процедур, що вимагають великих витрат на юридичне обслуговування громадян, і запропонував звернутися до неформальних альтернатив.² Інша доповідь – доповідь професора Ф. Сандера, ідея якого полягала в тому, що в суді має бути спеціальний службовець, який повинен попередньо переглядати позови, що надійшли до суду, і пропонувати сторонам обрати з багатьох варіантів вирішення спору такий, який максимально задовольнить потреби кожної зі сторін.³ Після проведення зазначеної конференції почався стрімкий розвиток медіації, який полягав у доктринальних дослідженнях вчених, нормативних розробках, законодавчому закріпленні застосування медіації на практиці майже у всіх галузях права США, зокрема й у сфері публічних правовідносин, почали діяти безліч організацій, які надавали послуги альтернативного вирішення спорів, були засновані програми судової медіації, серед яких були різні моделі – як добровільні, так і обов'язкові. А на початку ХХІ ст. у США вже існувала широка законодавча база для медіації, якою було врегульовано різноманітні моменти її проведення, у 2001 р. був прийнятий уніфікований закон США «Про медіацію».

З початку ХХІ ст. медіація активно почала використовуватися не лише у країнах англо-саксонського права, а й в Європі. Сьогодні в усіх країнах Європи діють відповідні закони про медіацію. Окремими законами врегульований порядок і особливості проведення медіації в Російській Федерації, Білорусії, Казахстані та низці інших держав.

Для врегулювання проведення міжнародної медіації у 2002 р. Комісією Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) із права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ – С. Й.) був ухвалений Типовий закон «Про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру». В Європейському Союзі питання медіації врегульовано на рівні Директив і Рекомендацій: Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 68 засіданні заступників міністрів 14 травня 1981 р.; Рекомендація № R (99) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах, прийнята Комітетом Міністрів на 679-й зустрічі представників Комітету 15 вересня 1999 р.; Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. «Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах»; Типовий закон про міжнародну погоджувальну процедуру (UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation – С. Й.) у 2002 р.; Європейський кодекс поведінки для медіаторів від 2 червня 2004 р. (European Code of Conduct for Mediators – С. Й.); Рекомендація № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 616 засіданні заступників міністрів 21 січня 1998 р.; Рекомендація Rec 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 808

¹ Белінська О. Медіація – альтернативне вирішення спорів / О. Белінська // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 1(5). – С. 158–173.

² Притика Ю. Правовий режим медіації у законодавчих системах зарубіжних країн / Ю. Притика // Малий і середній бізнес (Право. Держава. Економіка). – 2010. – № 3–4.

³ Притика Ю. Правовий режим медіації у законодавчих системах зарубіжних країн / Ю. Притика // Малий і середній бізнес (Право. Держава. Економіка). – 2010. – № 3–4.

засіданні заступників міністрів 18 вересня 2002 р.; Рекомендація № R (9) Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами-приватними особами, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 762 засіданні заступників міністрів 5 вересня 2001 р.; Керівні принципи № 14 для кращого виконання наявних Рекомендацій Комітету Міністрів щодо медіації в сімейних справах і щодо медіації в цивільних справах, ухвалені Європейською комісією з ефективності правосуддя 7 грудня 2007 р.; Керівні принципи № 13 для кращого виконання наявної Рекомендації щодо медіації у кримінальних справах, ухвалені Європейською комісією з ефективності правосуддя 7 грудня 2007 р.; Керівні принципи № 15 для кращого виконання наявної Рекомендації щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами-приватними особами, ухвалені Європейською комісією з ефективності правосуддя 7 грудня 2007 р.; Основоположне рішення ради Європейського союзу від 15 березня 2001 р., «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» (2001/220/JHA); Рекомендація № R (85) 11 щодо статусу потерпілого у межах системи кримінального права; Рекомендація № R (87) 18 щодо спрощення структури системи кримінальної юстиції (правосуддя); Рекомендація № R (87) 20 про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх; Рекомендація № R (87) 21 щодо зменшення ступеня віктимізації і надання допомоги постраждалим; Рекомендація № R (92) 16 щодо європейських стандартів застосування громадських санкцій і заходів, в якій йдеться про ті заходи, що є альтернативою позбавлення волі та сприяють реінтеграції правопорушника в суспільство; Рекомендація № R (92) 17 щодо узгодженості під час винесення вироків; Рекомендація № R (95) 12 щодо структури управління системою кримінального правосуддя; Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 8 вересня 1995 р. Усі зазначені вище міжнародні договори та директиви ратифіковані Верховною Радою України, оскільки сьогодні як ніколи порушується питання про гармонізацію й імплементацію українського законодавства з європейськими тенденціями розвитку права.

Деякі правники наголошують, що медіація як певна правова модель позасудового вирішення конфліктів існувала в Україні ще за часів Радянського Союзу. Наприклад, зазвичай, наводять роботу комісій із трудових спорів, товариські суди, або участь партійних, профспілкових, громадських організацій у врегулюванні різноманітних конфліктів.⁴ Ми вважаємо, що такі твердження є помилковими. Оскільки названі форми вирішення спорів подібні до медіації лише з позиції методології вирішення суперечок. Але по суті технології медіації зовсім інакші. Окрім того, варто пам'ятати, що у правовій системі Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) вирішення правових спорів було взагалі монополізовано виключно державними судами чи державними установами. Правову систему колишнього СРСР необхідно віднести до таких, де медіація між суб'єктами приватного права була заборонена чинним законодавством.

Сьогодні в Україні немає ухваленого та чинного закону про медіацію, але позитивним є те, що маємо законопроект «Про медіацію», який вже розглядався у першому читанні Верховною Радою (далі – ВР) України. Незважаючи на те, що відсутній самостійний закон, який би врегулював особливості застосування медіації, немає і жодної формальної заборони з боку держави сторонам використовувати медіацію для вирішення спорів. Згідно з ч. 4 ст. 55 Конституції України, держава гарантує можливість у будь-який не заборонений законом спосіб захищати свої права. Отже, можемо стверджувати, що в Україні є конституційне підґрунтя для застосування медіації.

Щодо питання, яким чином запроваджувати медіацію в національну правову систему, то наразі, як уже було згадано, домінують дві концепції. Перша – це концепція судової медіації, відповідно до якої остання повинна стати складовим елементом процесуальної процедури. Таку ідею впроваджувала в життя програма «Прозорість та ефективність судової системи України».⁵ Представники другої концепції стверджують, що медіація повинна бути автономним способом вирішення правових спорів, і, як третейське судочинство, функціонувати паралельно із судовим процесом, а в ідеалі – передувати йому. Такий задум покладено в основу діяльності медіаторних груп, які вже функціонують на території України.⁶

На думку деяких вчених, правові засади здійснення медіації треба визначати через норми чинного процесуального законодавства, зокрема, щодо приватно-правових відносин, то йдеться про ст. 175 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) і ст. 78 Господарського процесуального кодексу України, які безпосе-

⁴ Гайдук А. Проблеми законодавчого забезпечення медіації в Україні / А. Гайдук // Часопис академії адвокатури України. – 2013. – № 19. – С. 3–4.

⁵ Лазаренко М. Імплементація медіації в правову систему: міжнародний досвід та перспективи інституціоналізації в Україні / М. Лазаренко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 124 (ч. II). – 2015. – С. 18–19.

⁶ Михальський Ю. Інститут медіації в Україні та за кордоном / Ю. Михальський // Юридична газета. – № 5.

редньо присвячені регулюванню правових засад укладання мирової угоди.⁷ Проте, на нашу думку, інститут мирової угоди є самостійним інститутом приватного права і не може застосовуватися до медіації.

Рада Європи запропонувала Україні в межах програми «Прозорість та ефективність судової системи» здійснити пілотні проекти щодо розвитку медіації в Україні. Для участі у програмі були обрані чотири суди (Білоцерківський міськрайонний суд Київської області, Вінницький окружний адміністративний суд, Донецький апеляційний адміністративний суд, Івано-Франківський міський суд – С. Й.), на базі яких відбулося відпрацювання медіаційних технологій. Сторонами процесу медіації в судах стали такі суб'єкти владних повноважень, як податкова адміністрація, управління внутрішніх справ, державні адміністрації та інші. У Вінницькому окружному адміністративному суді за досить невеликий проміжок часу (з 5 липня 2010 р. до 15 листопада 2010 р.) на медіацію було передано 83 справи, у 50 справах було проведено медіацію, з них у 36 справах медіація закінчилась успішно, і у 33 справах укладена медіаційна угода.

Дослідивши законодавство України та проаналізувавши науково-теоретичні позиції, можемо дійти висновку, що основи для розвитку, функціонування й інтеграції медіації у правову систему України вже закладено, проте ми маємо уважно вивчати європейський досвід розвитку медіації для вирішення спорів, і лише після проведення моніторингових досліджень, вивчення й аналізу надбань провідних країн світу в царині медіації здійснити певні кроки з реформування своєї нормативно-правової бази.

Висновки. Медіація є новим, перспективним і самостійним способом вирішення приватно-правових і публічно-правових спорів. В Україні на рівні законодавчих ініціатив сформовані основи для запровадження інституту медіації в національне законодавство, проте законодавчі новели потребують формування теоретичного підґрунтя до тлумачення правових термінів; окреслення чіткого порядку застосування медіації; визначення правового статусу медіатора; юридичної відповідальності учасників медіації тощо.

Анотація

Стаття досліджує медіацію в різних правових системах світу. У статті окреслюється й аналізується правова регламентація інституту медіації як національним законодавством, так і міжнародно-правовими актами. Вивчаються міжнародно-правові договори, директиви, рекомендації щодо застосування медіації в різних категоріях правових спорів – сімейних, цивільних, господарських, адміністративних тощо. Окрім того, у науковій публікації висвітлюється питання становлення та розвитку медіації в Україні та перспективи інституціоналізації медіації у правову систему України. За результатами проведеного дослідження автор робить висновок про те, що медіація є новим, перспективним і самостійним способом вирішення приватно-правових і публічно-правових спорів. В Україні на рівні законодавчих ініціатив сформовані основи для запровадження інституту медіації в національне законодавство, проте законодавчі новели потребують формування теоретичного підґрунтя до тлумачення правових термінів; окреслення чіткого порядку застосування медіації; визначення правового статусу медіатора; юридичної відповідальності учасників медіації тощо.

Summary

This article examines mediation in different legal systems around the world. The article outlines and analyzes the legal regulation of the institute of mediation as by national law, as well as by international legal instruments. We specify international treaties, directives, recommendations concerning application of mediation in different categories of legal disputes – family, civil, commercial, administrative others in this article. In addition, this scientific publication highlights questions of mediation formation and development in Ukraine and prospects of institutionalization of mediation institute to Ukraine legal system. According to the results of research, author concludes that mediation is a new, perspective and independent method of resolving private law and public law disputes. In Ukraine at the legislative initiatives level were formed the basis for introduction of mediation to national legislation, however legal provisions require theoretical basis formation for legal terms interpretation; definition of detailed procedure of mediation application; determining the legal status of mediator; legal liability of mediation participants and others.

⁷ Лазаренко М. Імплементация медіації в правову систему : міжнародний досвід та перспективи інституціоналізації в Україні / М. Лазаренко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 124 (ч. II). – 2015. – С. 25

Використана література:

1. Белінська О. Медіація – альтернативне вирішення спорів / О. Белінська // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 1(5). – С. 158–173.
2. Притика Ю. Правовий режим медіації у законодавчих системах зарубіжних країн / Ю. Притика // Малий і середній бізнес (Право. Держава. Економіка). – 2010. – № 3–4.
3. Гайдук А. Проблеми законодавчого забезпечення медіації в Україні / А. Гайдук // Часопис академії адвокатури України. – 2013. – № 19. – С. 3–4.
4. Лазаренко М. Імплементція медіації в правову систему : міжнародний досвід та перспективи інституціоналізації в Україні / М. Лазаренко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Випуск 124 (частина II). – 2015. – С. 18–28.
5. Михальський Ю. Інститут медіації в Україні та закордоном / Ю. Михальський // Юридична газета. – № 5.
6. Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a95.
7. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р., № 254к/96-ВР зі змінами та доповненнями від 30 вересня 2016 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D10>.
8. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 р. / Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.
9. Проект Закону України «Про медіацію» за реєстраційним номером 3665 від 17 грудня 2015 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47637.
10. Резолюція Генерельной Асамблеи ООН A/RES/57/18 Типовой закон Комиссии Организации Объединенных Наций по праву международной торговли о международной коммерческой согласительной процедуре [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.uncitral.org/uncitral/ru/GA/resolutions.html>.
11. Рекомендация № R (81) 7 Комитета министров государствам-членам относительно путей облегчения доступа к правосудию от 14 мая 1981 г. // Права человека. – Минск : Белфранс, 1999 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_133.
12. Рекомендация № R (98) 1 Комитета министров государствам-членам касательно медиации в семейных вопросах от 2 января 1998 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.commonground.org.ua/lib_law.shtml.
13. Рекомендация Rec (2001) 9 Комитета министров государствам-членам об альтернативах судебному разбирательству между административными органами и частными сторонами от 5 сентября 2001 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ecsocman.edu.ru/data/367/936/1223/106-127_Rekomendatsii_Soveta_Evrovy.pdf.
14. Рекомендация Rec (2002) 10 Комитета министров государствам-членам по медиации в гражданских делах от 18 сентября 2002 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.commonground.org.ua/lib_law.shtml.
15. Рекомендация Rec (2002) 10 Комитета министров государствам-членам по медиации в гражданских делах от 18 сентября 2002 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.commonground.org.ua/lib_law.shtml.
16. Типовий закон Про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_117.

Соломія Йосипенко,
аспірант кафедри міжнародного приватного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка